

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«Взаємозв'язок особистісної та професійної
спрямованості учителів початкових класів»**

Виконала: студентка II курсу
магістратури
групи POb1-M17z
Спеціальності 013 Початкова освіта
Репетовська Марія Михайлівна

Керівник **Столяренко О.Б.**,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: **Каньоса Н.Г.**,
кандидат психологічних наук, доцент

2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Теоретичний аналіз існуючих підходів до проблеми спрямованості особистості	8
1.2. Психологічний аналіз проблеми професійної спрямованості	32
1.3. Особливості емоційної саморегуляції педагога у професійній діяльності... ..	42
Висновки до розділу 1	57
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМ ТИПОМ ОСОБИСТІСНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ	59
2.1. Мета, завдання методика та організація констатувального етапу дослідження	59
2.2. Дослідження основних типів професійної спрямованості педагогів	69
2.3. Діагностика рівня сформованості структурних компонентів саморегуляції педагогів	73
2.4. Обґрунтування програми оптимізації індивідуальних особливостей професійної спрямованості педагогів	79
Висновки до розділу 2.....	87
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92
ДОДАТКИ	102

ВСТУП

Актуальність проблеми. Відповідно до новітніх тенденцій, що безперервно впроваджуються в освіту нашої країни, є особливо важливим становлення професійно-особистісних орієнтирів сучасного педагога. Успіх модернізації системи освіти, пов'язаний із здійсненням радикальних змін в усвідомленні педагогами змісту своєї діяльності, залежить від того, які особистісні мотиви лежать в основі прийняття педагогом соціальної ролі наставника молоді. Психологи стверджують, що професійна діяльність неодмінно супроводжується змінами в структурі особистості спеціаліста. Тобто, відбувається інтенсивний розвиток якостей, які сприяють успішному здійсненню діяльності та розпад структур, які не приймають участі в цьому процесі. Отже, у нашому суспільстві сьогодні постає надзвичайно важлива з погляду практики проблема впливу професійної діяльності на особистість сучасного педагога.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел виявив, що сучасна соціально-психологічна література має достатній досвід дослідження особливостей впливу професійної діяльності на особистість. Проблемі спрямованості особистості присвячені фундаментальні праці Ж.Піаже, Л.Нюттена, А.Маслоу, Х.Хекхаузена та багатьох інших зарубіжних вчених. Психолого - педагогічні дослідження професійної спрямованості у різні часи проводилися такими вітчизняними вченими, як С.Рубінштейн, О.Леонтьєв, Г.Костюк, В.Ковальов, Л.Божович.

Серед сучасних вітчизняних учених, які досліджували проблему професійної спрямованості особистості доцільно виділити Є.Клімова, Л.Карамушку, О.Романову, Н.Самоукіну, С.Максименка, В.Семиченко. Деякі особливості впливу особистісної спрямованості на професійну діяльність розкриваються в працях Н.Анікеевої (особистісна деструкція педагога під впливом професійної діяльності) А.Борисюк (професійна спрямованість майбутнього медичного психолога), Л.Возняк (професійна підготовка до управлінської діяльності), В.Головіна (гуманізація професійної підготовки соціальних педагогів), Ю.Губенка (професійна спрямованість у сфері творчої

діяльності), Т.Данилової (гуманістична спрямованість діяльності психолога), Л.Календи (трансформування мотивів у вчителів), Н.Кульбиди (особистісні детермінанти професійної успішності майбутніх підприємців), В.Черевко (комунікативна компетентність майбутнього менеджера), С.Яремчук (професійно-особистісна спрямованість особистості майбутнього вчителя).

Водночас, слід констатувати, що недостатньо вивченою залишається проблема, що стосується впливу професійної (педагогічної) діяльності на сферу особистості вчителя. Як відомо, такі важливі індивідуальні характеристики людини, як потреби, установки, інтереси, мотиви, які можна охарактеризувати терміном спрямованість, мають значний вплив на професійну діяльність педагога. Вони можуть як сприяти формуванню професійної майстерності так і перешкоджати професійному становленню, призводити до більш швидкого професійного старіння та емоційного вигорання. Психологи вважають, що неспроможність реалізації педагогом значущих властивостей особистості у своїй професійній діяльності є основною причиною емоційного вигорання. У сучасному світі педагог не зможе конструктивно виходити зі стресових ситуацій, ефективно розв'язувати професійні та життєві проблеми, бути соціально адаптованим без сформованих навичок саморегуляції. Оволодіння прийомами саморегуляції дасть змогу педагогу запобігти професійній деформації та емоційному виснаженню.

Актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дипломної роботи: **«Взаємозв'язок особистісної та професійної спрямованості учителів початкових класів»**.

Об'єкт дослідження — професійна спрямованість особистості педагога.

Предмет дослідження – особливості емоційної саморегуляції педагогів з різним типом професійної спрямованості.

Мета дослідження: визначити, як тип професійної (педагогічної) спрямованості впливає на особистісну сферу учителів початкових класів.

Для досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження поставлено такі **завдання:**

1. Проаналізувати і систематизувати існуючі методологічні й теоретичні підходи до дослідження проблеми професійної спрямованості особистості.
2. Встановити основні типи професійної спрямованості педагогів та виявити основні особистісні властивості, характерні для кожного типу професійної спрямованості.
3. Обґрунтувати систему методичних прийомів та діагностичних методик для визначення взаємовпливу особистісної та професійної спрямованості особистості.
4. Встановити загальний рівень саморегуляції педагогів з різним типом професійної спрямованості.
5. Дослідити рівні сформованості структурних компонентів (когнітивний, операційний та особистісний) емоційної саморегуляції педагогів.
6. Виявити основні чинники, які мають вплив на професійну спрямованість вчителя початкових класів.
7. Визначити основні напрямки оптимізації впливу професійної діяльності на особистість педагога.
8. Розробити програму оптимізації індивідуальних особливостей професійної спрямованості педагога.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: фундаментальні положення вітчизняної психології про розвиток особистості в діяльності та спілкуванні (Л.Виготський, Г.Костюк, О.Леонт'єв, С.Максименко, С.Рубінштейн, О.Скрипченко); положення про вирішальну роль значущих особистісних утворень у мотиваційній регуляції поведінки (С.Рубінштейн, О.Леонт'єв, М.Добринін, Ф.Бассін, В.Ядов); положення про поєднання зовнішніх і внутрішніх особистісних якостей особистості (К.Абульханова-Славська, О.Єршов, Д.Узнадзе, Ш.Надірашвілі); вчення про конституційні утворення особистісної сфери: спрямованість (Л.Божович), ставлення (В.Мясищев), установка (Д.Узнадзе, О.Асмолов); психологічні засади впровадження в практику навчально-виховної діяльності закладів освіти

особистісно-орієнтованих психотехнік (М.Вовчик-Блакитна, О.Запорожець, Г.Костюк, В.Котирло, С.Кулачківська, С.Ладивір, С.Максименко).

Методи дослідження. У процесі реалізації задач дослідження на всіх його етапах використовувались наступні методи:

- *теоретичні*: аналіз, систематизація, узагальнення даних психолого-педагогічної літератури для розроблення теоретичних підходів до дослідження психологічних особливостей педагогічної спрямованості;
- *емпіричні*: спостереження, аналіз продуктів діяльності, тестування, бесіда, анкетування;
- *кількісної обробки даних*: визначення відсоткових співвідношень та середніх значень;
- *інтерпретаційні*: якісний аналіз, встановлення структурних зв'язків, узагальнення даних.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів полягають у тому, що: *подальшого розвитку набрали* уявлення про специфіку і фактори сформованості педагогічної спрямованості, що дозволяє обґрунтувати розподіл педагогів за типами професійної спрямованості і запровадити диференційований підхід для попередження професійної деформації особистості вчителя; *уточнено поняття «професійної спрямованості»* як складноструктурованого та багатофункціонального феномену; *розроблено комплекс методик* дослідження особливостей професійної спрямованості; *досліджено рівні сформованості структурних* компонентів (когнітивний, операційний та особистісний) та встановлено загальний рівень професійної спрямованості педагогів; *розроблено програму* навчального тренінгу «Профілактика та подолання синдрому емоційного виснаження в освітніх закладах».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати дипломного дослідження та запропонована автором комплексна психодіагностична методика і програма навчального тренінгу «Профілактика та подолання синдрому «емоційного виснаження» в освітніх закладах» можуть бути

використані: у процесі психологічної підготовки педагогів у системі післядипломної освіти; для розробки індивідуальних програм розвитку професійної спрямованості педагогів; при підготовці шкільних психологів до роботи з вироблення навичок стресостійкості у педагогів. Теоретичні та експериментальні результати дослідження стануть у нагоді для професійної підготовки майбутніх психологів і педагогів при вивченні навчальних курсів «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Педагогічна психологія».

Апробація результатів дослідження. Участь у II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (Кам'янець-Подільський, 23 - 24 жовтня 2018 р.).

Публікації. Репетовська Марія. Особливості емоційної саморегуляції педагогів з різним типом професійної спрямованості / Марія Репетовська // Від творчого педагога до творчої дитини: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції / упорядник Н.Г.Каньоса. – Кам'янець- Подільський : КПНУ ім. Івана Огієнка, 2018. – С. 31.

Структура та обсяг дипломної роботи. Структура та обсяг дипломної роботи зумовлені логікою розв'язання поставленої мети дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг роботи 110 сторінок, із них 92 - основний текст. Робота містить 11 таблиць і 3 додатки.

У дипломній роботі представлено результати теоретичного і експериментального дослідження проблеми саморегуляції педагогів з різним типом професійної спрямованості, що проявилось у з'ясуванні психологічних особливостей професійної та особистісної спрямованості педагогів та порівнянні рівня саморегуляції педагогів з різним типом професійної спрямованості.

1. У результаті проведеного теоретичного дослідження обґрунтовано, що у *структурі спрямованості* особистості виділяють потреби, цілі, мотиви і установки. Вони можуть бути як усвідомленими, так і несвідомими. *Центральне місце* у спрямованості особистості посідає система мотивів: простих (потяги, бажання, хотіння) та складних (інтереси, нахили, ідеали, переконання і світогляди). На основі домінуючої мотивації виділяють *три основні види спрямованості*: спрямованість на взаємодію, спрямованість на завдання (ділова спрямованість) і спрямованість на себе (особиста спрямованість).

2. Основним компонентом структури особистості педагога є *педагогічна спрямованість* його діяльності, яка визначає поведінку, ставлення до професії, до своєї праці вчителя, передусім до дитини (спрямованість на прийняття особистості дитини). *Складовими структури педагогічної спрямованості* виступають: когнітивний компонент (наявність знань, бажання їх поповнити, відповідно сфері даної діяльності), емоційно-оціночний (позитивне ставлення до даного виду діяльності), поведінковий (активність в оволодінні відповідним видом діяльності, професією).

3. Педагог не зможе конструктивно виходити зі стресових ситуацій, ефективно розв'язувати професійні та життєві проблеми, бути соціально адаптованим без сформованих навичок саморегуляції. Саморегуляцію можна визначити як механізм внутрішньої психічної активності педагога в процесі адаптації до нових умов життя, компенсації і регуляції психічних проявів у зв'язку з проблемами і цілями життєдіяльності. Високих результатів у педагогічній діяльності досягають лише ті вчителі, які володіють високим рівнем саморегуляції у ситуації емоційного виснаження. Оволодіння прийомами саморегуляції дасть змогу педагогу запобігти професійній деформації та емоційному виснаженню.

4. Основною причиною *емоційного вигорання* є неспроможність реалізації педагогом значимих життєвих цілей, а також і значимих властивостей особистості в своїй професійній діяльності. Такі важливі індивідуальні характеристики людини, як потреби, установки, інтереси, мотиви, які можна охарактеризувати *терміном спрямованість*, мають значний вплив на хід професійної діяльності педагога. Вони можуть як сприяти формуванню професійної майстерності і творчого підходу, так і перешкоджати професійному становленню, призводити до більш швидкого професійного старіння, деформації та емоційного вигорання.

5. У педагогів з різним типом професійної спрямованості *встановлено відмінність особистісних властивостей*: у «Комунікатора» такими властивостями є високий рівень емпатії та низький рівень конфліктності; для «Предметника» досить характерне прагнення до творчості; у педагога «Організатора» розвинені лідерські якості, організованість, енергійність; вчителя «Просвітника» відрізняють від інших такі особистісні властивості, як високий рівень моральності і духовної культури.

6. У результаті емпіричного дослідження стану окремих *типів професійної спрямованості* зафіксовано наступний розподіл. Переважна більшість досліджуваних педагогів (34,6%) мають професійну спрямованість типу «Предметник», професійна спрямованість типу «Організатор» (30,1%), та «Комунікатор» (28,9%), професійна спрямованість типу «Просвітник» виявлена у незначній кількості досліджуваних (6,4%). У вчителів старших класів переважає професійна спрямованість типу «Предметник» (46,9%), у педагогів початкової школи більше виявлена професійна спрямованість типу «Комунікатор» (44,4%).

7. *Порівняння рівнів саморегуляції педагогів з різним типом професійної спрямованості* показує, що високий рівень саморегуляції мають 66,6% досліджуваних з професійною спрямованістю «Комунікатор». Середній рівень саморегуляції притаманний для педагогів з професійною спрямованістю «Предметник» (44,4%) та «Просвітник» (89,5%). Низький рівень саморегуляції мають 50,1% педагогів професійної спрямованості «Організатор».

8. Зроблено спробу прогнозування можливих типологічних деформацій особистості педагогів, викликаних поєднанням особистісних особливостей із відповідним напрямком педагогічної діяльності. Визначено напрямки подальшої роботи і наукового забезпечення розробки відповідної процедури з метою попередження можливих професійних деформацій і особистісного розвитку педагога.

Перспективи подальшого дослідження проблеми ми вбачаємо у підготовці практичних психологів до надання психологічної допомоги педагогам з метою попередження можливих професійних деформацій їх особистісного розвитку, а також у розробленні програми професійного вдосконалення педагогів, налаштованої на розвиток основного компоненту структури особистості педагога — педагогічної спрямованості, яка визначає поведінку, ставлення до професії, до своєї праці вчителя, передусім до дитини (спрямованість на прийняття особистості дитини) і, основним результатом впровадження якої має стати оптимальне співвідношення між особистісними якостями людини та професійною (педагогічною) діяльністю, яку вона виконує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексійчук І. І. Діагностика професійно важливих якостей / І.І. Алексійчук // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: [Наук. записки ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка]. – Київ, 2010. – Вип. 20. – Ч. 1. – С. 24-30.
2. Альохіна Н.В. Роздуми про моральність і самовдосконалення особистості. / Н.В.Альохіна. // Психологія внутрішнього світу. Упорядник Т.Гончаренко – Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 128 с.
3. Амонашвілі Ш.А. Психологічні основи педагогіки співробітництва / Ш.А.Амонашвілі. – Рівне : Волинські обереги, 2014. – 138 с.
4. Ананьев Б.Г. Общие вопросы социологической и психологической теории личности / Борис Герасимович Ананьев // Психология личности. – Т.2. – Самара : Изд.дом «Барах-М», 2013. – С. 52-73.
5. Андрійчук А.І. Педагогіка вищої освіти України / А.І.Андрійчук. – Київ : Либідь, 2009. – 560 с.
6. Асмолов А.Г. Психология личности: Учебник / А.Г. Асмолов. – Москва : Изд-во МГУ, 2009. – 367 с.
7. Бадмаев Б.Ц. Психология в работе учителя: в 2-х книгах / Б.Ц.Бадмаев. – Москва : Прогресс, 2010. – 213 с.
8. Бондаренко А.С. Консультування як засіб формування професійної спрямованості особистості в системі професійної освіти / А.С.Бондаренко // Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 6. / За ред. Максименка С.Д. – Київ ІВЦ Держкомстату України, 2010. – С.209–215.
9. Борисова Е.М. Мотивация професійного розвитку / Е.М.Борисова. – Київ : Ніка-Центр, 2010. – 312 с.
10. Бех І. Д. Виховання особистості / Іван Дмитрович Бех. – Київ : Либідь, 2013. – 344 с.
11. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л.И.Божович // Вопросы психологии. – 2009. – № 2. – С. 49-51.

12. Боришевский М.И. Развитие нравственных убеждений школьников / Мирослав Йосифович Боришевский. – Київ : Рад. школа, 1989. – 181 с.
13. Віринчук С.М. Умови формування професійної рефлексії майбутніх вчителів / С.Віринчук // Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 6. / За ред. Максименка С.Д. – Київ ІВЦ Держкомстату України, 2008. – С. 52-60.
14. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч.посібник / Н.П.Волкова. – Київ : ВЦ «Академія», 2006. – 216 с.
15. Выготский Л.С. Детская психология // Собр. Соч.: В 6 т. / Лев Семенович Выготский. – Москва : Педагогика, – 1994. – Т.4. – 328 с.
16. Галян І. Глибина смисложиттєвих переживань як чинник становлення майбутнього педагога / І.Галян // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 106-109.
17. Грішина Н.В. Психологія управління / Н.В.Грішина – Київ : ВЦ «Академія», 2013. – 248 с.
18. Дичківська І.М. Іноваційні педагогічні технології: Навч. пос. / І.М.Дичківська. – Київ : Академвидав, 2011. – 352 с.
19. Добрович А.Б. Психічний розвиток молодших школярів / А.Б. Добрович. – Київ : Кондор, 2015. – 160 с.
20. Донців А.І. Педагогічні технології: Навч. пос. / А.І.Донців. – Київ : Академвидав, 2011. – 352 с.
21. Дорофей С. Проблема становлення життєвого самовизначення сучасної молоді / С.Дорофей // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 192-195.
22. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник / Т.В.Дуткевич. – Кам'янець-Подільський : АБЕТКА, 2014. – 352 с.
23. Егидес А. Лабиринты общения, или как научиться ладить с людьми /

- А.Егидес — Алма-Ата : Наука, 2009. – С. 24-29.
24. Загвязинський В. Педагогічна творчість учителя / В.Загвязинський. – Київ : Кондор, 1999. - 159 с.
 25. Занюк С.С. Психологія мотивації та емоцій: Навч. посібник / С.С.Занюк. – Луцьк : редакційно-видавничий відділ Волинського державного університету, 1997. — 180 с.
 26. Заставнецька Я. Стан сформованості самоорганізації у сучасних педагогів Я.Заставнецька // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 119-121.
 27. Золотар А.Н. Проблема морального виховання молоді у педагогічній практиці /А.Н.Золотар // Збірник наукових праць. - Вип.743. Педагогіка та психологія. - Чернівці: — Чернівецький національний університет, 2015. — С. 14-19.
 28. Злобіна О.Г. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності / О.Г. Злобіна, В.О.Тихонович. – Київ : Каравелла, 2006. – 101 с.
 29. Зусіч В. Я. Етика та етикет ділового спілкування / В.Я.Зусіч — Київ: Центр видавничої літератури. — Київ : Либідь, 2015. – 121 с.
 30. Іштмуратов А.Т. Конфлікт і згода / А.Т. Іштмуратов – Київ : Наукова думка, 2006. – 190 с.
 31. Кадаченко Т.С. Психологія в управленні людськими ресурсами / Т.С.Кадаченко – Рига : НПЦ, 2013. – 400 с.
 32. Карамушка Л.М. Психологічні основи управління в системі середньої освіти: Навч. посібник / Л.М. Карамушка – Київ : Ін-т змісту та методів навчання, 2011. – 180 с.
 33. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти / Л. М. Карамушка – Київ : Ніка-Центр, 2012. – 331 с.
 34. Ключко Л. Проблема професійної Я-концепції у психологічній літературі / Л.Ключко // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах

- євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 210-212.
35. Коберник Г. Л. Формування соціально-комунікативної активності учнів сільської початкової школи як соціалізація особистості / Г.Л.Коберник // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: [наук. зб. / УДПУ ім. П. Тичини]. – Київ : Наук. світ, 2013. – Вип. 5. – С. 91-107.
36. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений /Яков Львович Коломинский. – Минск : Народна асвета, 1995. – С. 53-54.
37. Коломінський Н.Л. Психологія педагогічного менеджменту /Яков Львович Коломінський – Київ : МАУП, 2006.- 176 с.
38. Коробко С.Л. Работа психолога з молодшими школярами: Методичний посібник / Світлана Луківна Коробко, Олександр Іванович Коробко – Київ: Літера ЛТД, 2016. – 416 с.
39. Корнев М.Н. Соціальна психологія: Підручник / М.Н.Корнев, А.Б.Коваленко – Київ : Київська книжкова фабрика, 2009. – 304 с.
40. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Григорій Сирович Костюк. – Київ : Радянська школа, 1989. – 280 с.
41. Кряжева Т.В. Обґрунтування актуальності формування професійної спрямованості майбутніх економістів в процесі психолого-педагогічної підготовки у ВНЗ / Т.В.Кряжева // Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 6. / За ред. Максименка С.Д. – Київ ІВЦ Держкомстату України, 2008. – С. 202 – 208.
42. Крутецкий В.А. Педагогические способности, их структура, диагностика, условия формирования и развития / В.А. Крутецкий, Е.Г. Балбасова. – Рига : НПЦ, 2007. – 324 с.
43. Куриця А.І. Психологічні особливості змістової структури моральної свідомості / А.І. Куриця // Актуальні проблеми психології. Психофізіологія.

- Експериментальна психологія / за ред. С.Д.Максименка – Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2007. – Вип. 6. – Т. V. – С. 301-307.
44. Кузьмін Е.С. Основи соціальної психології / Е.С.Кузьмін. – Ленінград : Изд-во Ленінгр. ун-та, 1997. – 173 с.
45. Лавриненко Д.Г. Діагностика професійної спрямованості особистості / Д.Г.Лавриненко // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість / Зб. матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – Т.1. – С. 71-73.
46. Ладанов І.Д. Практичний менеджмент. Частина III. Управління персоналом / І.Д.Ладанов. – Київ : МАУП, 2000. – 216 с.
47. Леонтьєв А. Н. Общенье как объект психологического исследования / Алексей Николаевич Леонтьев // Методические проблемы социальной психологии / Под ред. Е. В. Шорохова. – Рига : НПС, 1995. – С. 106-124.
48. Левчук А. Психологічні засади вирішення конфліктів у розвитку освітньої організації / А. Левчук // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 10-12.
49. Ломов Б. Ф. Общенье и деятельность / Б.Ф. Ломов // Психологические проблемы социальной регуляции поведения / [ред. Е. В. Шорохова, М. И. Бобнева]. – Москва : Наука, 2006. – С. 70-77.
50. Люблинська Г.О. Дитяча психологія / Ганна Олександрівна Люблинська. – Київ : Вища школа, 2009. – 354 с.
51. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу: організаційна будова колективу. Вибрані твори / Антон Семенович Макаренко. – Київ : Науковий світ, 2012. – Т. 5. – 483 с.
52. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці / С.Д. Максименко. – Київ : Наукова думка, 2014. – 224 с.
53. Манжелій Н. М. Організаційно-педагогічні основи діяльності сільських навчально-виховних комплексів “школа – дитячий садок” /

- Н.М. Манжелій // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: [наук.зб. /УДПУ ім.П.Тичини].– Київ : Науковий світ, 2014.–Вип. 8.– С. 101-106.
54. Маслоу А. Мотивація і особистість / А. Маслоу. – Київ : Іноземна література, 2009. – 478 с.
55. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів / Олена Валеріївна Матвієнко. – Київ : Стилос, 2015. – 232 с.
56. Мерлин В.С. Личность как предмет психологического исследования: Уч. пособие к спецкурсу / Вольф Соломонович Мерлин. – Пермь : ПГПИ, 2010. – 110 с.
57. Мескон М. Основы менеджмента / М.Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури – Київ : МАУП, 2012. – 129 с.
58. Мешко Г. Професійне самовизначення майбутнього вчителя / Г.Мешко // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 18 - 20.
59. Мусатов С.О. Психологічний вимір педагогічної комунікації / С.О.Мусатов // Педагогіка і психологія – 2014. – №2. – С. 57-64.
60. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування української національної школи / В.П. Москалець. – Львів: Світ, 2014. – 120 с.
61. Мясищев В.Н. Личность и неврозы / Владимир Николаевич Мясищев. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 2000. – 416 с.
62. Неверенко В. Аксіологічний аспект становлення професійно-особистісних орієнтацій сучасного педагога / В.Неверенко // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 12-15.
63. Несмашна Г. Гуманістична психологія як основа психологічного супроводу професійного та особистісного зростання педагогів / Г.Несмашна // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції /

- упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 61-63.
64. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Н.Н.Обозов. – Киев : Изд-во «Лыбидь» при Киев. ун-те, 2000. – 192 с.
65. Опалюк А.А. Особливості особистісного розвитку молодших школярів / А.А.Опалюк // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Педагогічна теорія та педагогічний досвід: перспективи і розвиток». – Луцьк : НЗМК – 2016. – С.16-18.
66. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління / Л.Е.Орбан-Лембрик. – Київ : Академвидав, 2013. – 568 с.
67. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник / Л.Е.Орбан-Лембрик. – Київ : Академвидав, 2009. – 448 с.
68. Основи психолого-управлінського консультування / За наук. ред. Л.М.Карамушки. – Київ : МАУП, 2012. - 136 с.
69. Панчук Н. Ціннісний компонент професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця / Н.Панчук // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 18 - 20.
70. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории / Борис Дмитриевич Парыгин. – Київ : Наукова книга, 2007. – 259 с.
71. Парыгин Б.Д. Социально-психологический климат коллектива. / Под ред. В.А.Ядова / Борис Дмитриевич Парыгин. – Ленинград : Наука, 2001. - 192 с.
72. Перевезій Т.В. Експериментальне вивчення мотивації директорів шкіл до підвищення кваліфікації / Т.В. Перевезій // Освіта і управління. – 2009. – С. 87-96.
73. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив / Артур Владимирович Петровський. – Київ : Либідь, 2008. – 256 с.
74. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.В. Кривонос. За ред. І.А. Зязюна. – Київ : Вища школа, 2011. – 349 с.
75. Платонов Ю.П. Психология коллективной деятельности: Теоретико-

- методологический аспект / Платонов Ю.П. – Київ : МАУП, 2012. – 184 с.
76. Психологические проблемы социальной регуляции поведения / Отв. ред. Е.В.Шорохова. - Київ: Наука, 2001. – 156 с.
77. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. – Київ : Рута, 2011. – 219 с.
78. Психологічний словник / [ред. А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський]. – Київ : Магістр-S, 2009. – С. 224.
79. Психология популярных профессий / Под ред. Л.А.Головей. – СПб. : Речь, 2013. – 256 с.
80. Реан А.А. Социальная педагогическая психология / А.А. Реан, Я.Л. Коломинский. – Минск : Народна асвета, 2009. – С.147-154.
81. Робер М. Психология индивида и группы / М. Робер, Ф. Тильман. – Київ : МАУП, 2009. – 236 с.
82. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога / Е.И.Рогов – Москва : Владос, 2001. – С. 203-219.
83. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – Рига : НПЦ, 2009. – 720 с.
84. Робакова М.М. Конфлікт і взаємодія у педагогічному процесі / М.М. Робакова. Київ : Наукова література, 2011. – 156 с.
85. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки / М.В.Савчин – Київ : Україна-Віта, 1996. – 130 с.
86. Савченко О.Я. Навчально-виховний процес у малокомплектній школі / О.Я. Савченко, Г.Ф. Суворова. – Київ : Рад. школа, 1988. – 232 с.
87. Сандрет Г. Самовизначення особистості / Г.Сандрет // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 236 - 238.
88. Свенцицький А.Л. Соціальна психологія управління / А.Л. Свенцицький. – Київ : МАУП, 1996. -176 с.
89. Семиченко В.А. Проблемы мотивации и деятельности человека /

- В.А.Семиченко. – Київ : Миллениум, 2014. – 521 с.
90. Семиченко В.А. Психология социальных отношений / В.А.Семиченко. – Київ : Магістр-S, 2007. – 168 с.
 91. Сидоренко Е.В. Міжособистісне спілкування: Підручник / Е.В.Сидоренко. – Київ : МАУП, 2012. – 259 с.
 92. Скотт Д. Конфликты. Пути их преодоления / Д. Скотт. – Рига : НПЦ, 2001. – 191 с.
 93. Скрипченко О. В. Принципи розробки методів психолого-педагогічного вивчення школярів / О.В. Скрипченко // Педагогіка і методика. – 2011. – Вип. 9. – С. 3-17.
 94. Соснов В.А. Урегулирование и разрешение конфликтов / В.А.Соснов // Психологический журнал. – 2004. - № 5. – С.130-141.
 95. Спивак В. А. Корпоративная культура / В.А.Спивак – Київ : МАУП, 2012. – 256 с.
 96. Столяренко Л.Д. Основы психологии / Людмила Дмитриевна Столяренко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2014. – 671 с.
 97. Столяренко О. Особливості емоційної саморегуляції педагогів з різним типом професійної спрямованості / О.Столяренко // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 71-73.
 98. Стрелякова Н.А. Основы педагогической творчости учителя: Навчальний посібник / Н.А. Стрелякова – Київ : ІСДОУ, 2013. – 112 с.
 99. Тетьяченко В.В. Психология делового спілкування. Навчальний посібник / В.В.Тетьяченко, Л.В.Вереїна, П.П.Скляр. – Луганськ : Вид-во «Глобус», 2005. – 268 с.
 100. Толков О. Операційний компонент психологічної готовності майбутніх учителів до професійної діяльності / О.Толков // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. –

- Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 18 - 20.
101. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн.1: Навч. посібник / За ред. О.В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – 624 с.
102. Флейк-Хобсон К. Развитие ребенка и его отношений с окружающими / К. Флейк-Хобсон, Б.Робинсон, П. Скин. – Рига : НПЦ, 1993. – 392 с.
103. Фридман Л.М. Психологический справочник учителя / Лев Моисеевич Фридман, Ирина Юрьевна Кулагина. – Москва : Просвещение, 2012. – 287 с.
104. Фромм Э. Душа человека / Эрих Фромм [пер. с англ. / ред. С.Игнатенко]. – Москва : Республика, 2011. – 430 с.
105. Чайка Г.Л. Культура ділового спілкування менеджера: Навчальний посібник / Г.Л. Чайка. – Київ : Знання, 2015, – С.233-250.
106. Шиманська Н. Проблема становлення професійного аксіогенезу у вчителів початкових класів / Н. Шиманська // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / упорядник Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 18 - 20.
107. Яблонко В.Я. Психолого-педагогічні основи навчання професійної діяльності: Навч. пос. / В.Я. Яблонко. – Миколаїв : МННЦ ОДУ, 2011. – 224 с.